

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Temperament, hechting en persoonlijkheidsproblematiek bij jongvolwassenen in de ambulante GGZ

Betty Butz¹ en Cor Meesters²

SAMENVATTING

In deze studie is de relatie onderzocht tussen temperamentskenmerken, hechtingsstijlen en persoonlijkheidsproblematiek bij 17 tot en met 23-jarige jongvolwassenen ($N = 102$), die in behandeling waren bij een ambulante geestelijke gezondheidszorg instelling. Meer specifiek is de samenhang van negatieve affectiviteit/neuroticisme en doelgerichte controle met cluster c persoonlijkheidsproblematiek nagegaan. Negatieve affectiviteit wordt gezien als een reactieve temperamentfactor en doelgerichte controle als een regulatieve temperamentfactor. Verder is ook de samenhang van hechtingsstijl met persoonlijkheidsproblematiek en negatieve affectiviteit onderzocht. De jongvolwassenen beoordeelden zichzelf op de Adult Temperament Questionnaire (Rothbart, 2000), de Relationship Questionnaire (Bartholomew & Horowitz, 1991) en de Personality Diagnostic Questionnaire Revised (Hyer & Rieder, 1982). De onderzoeksresultaten gaven aan dat negatieve affectiviteit positief en doelgerichte controle negatief geassocieerd bleken met de ernst van persoonlijkheidsproblematiek. Zowel negatieve affectiviteit als doelgerichte controle verklaarden een unieke en significante proportie van de variantie in cluster b en in de ernst van persoonlijkheidsproblematiek. De interactie tussen negatieve affectiviteit en doelbewuste controle leverde geen significante bijdrage aan de verklaarde variantie in persoonlijkheidsproblematiek. Variantie in cluster c problematiek werd alleen significant voorspeld door negatieve affectiviteit. Hechtingsstijl verschaftte geen significante unieke bijdrage aan de proportie verklaarde variantie

¹ Drs. B. Butz is klinisch psycholoog en programmaleider programma persoonlijkheidsproblematiek bij PsyQ te Roermond. Notenboomlaan 17, 6042 AT Roermond E-mail: bbutz@riaggzuid.nl Werkadres: PsyQ Notenboomlaan 17 6042 AV Roermond

² Dr. C. Meesters (Cor) is universitair hoofddocent bij de capgroep Clinical Psychological Science van de Faculteit Psychologie en Neurowetenschap aan de Universiteit Maastricht. E-mail: c.meesters@maastrichtuniversity.nl

in persoonlijkheidsproblematiek. De interactie tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl leverde een significante bijdrage aan de ernst van persoonlijkheidsproblematiek en op clusterniveau voor het A en B cluster, maar niet voor cluster C.

INLEIDING

De aandacht voor persoonlijkheidsproblematiek bij adolescenten en jongvolwassenen is de laatste jaren sterk toegenomen (McCrea, Costa, Ostendorf, Angleitner, Hřebíčková, Avia, Sanz, Sánchez-Bernardos, Kusdil, Woodfield, Saunders, & Smith, 2000). Persoonlijkheidsstoornissen vormen één van de meest voorkomende psychiatrische aandoeningen; 13.1% van de algemene populatie (Andrea & Verheul, 2007) is gediagnosticeerd met een persoonlijkheidsstoornis. In de vierde editie van de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV; APA, 1994) worden deze vastgesteld vanaf het achtste levensjaar. Cluster A wordt het vreemde, excentrieke cluster genoemd, cluster B is het dramatische, emotionele en impulsieve cluster en cluster C wordt ook wel als het angstige cluster getypeerd. In de DSM-IV wordt persoonlijkheidsproblematiek omschreven als een duurzaam patroon van innerlijke ervaringen en gedragingen die duidelijk afwijken van de verwachtingen binnen de cultuur van de betrokkene, zichtbaar op het gebied van de cognities, affecten, in contacten en relaties en de beheersing van impulsen. Het is een duurzaam, star en lange tijd bestaand patroon dat zich uit op een breed terrein van persoonlijke en sociale relaties en in het dagelijkse leven leidt tot significant lijden of beperkingen in het sociaal en beroepsmatig functioneren. Het begin ervan kan worden teruggevoerd naar de vroege volwassenheid, adolescentie of zelfs de kindertijd (APA, 1994). Het mogelijke gevaar van deze definitie is dat een persoonlijkheidsstoornis gezien wordt als een persistente en stabiele aandoening en dat behandeling bij voorbaat gedoemd is te mislukken. Vanwege het veronderstelde persistente en stabiele karakter zijn klinici over het algemeen geneigd persoonlijkheidsstoornis niet te diagnosticeren bij jongeren, waardoor een passende behandelrichting ontbreekt. Een persoonlijkheidsbeschrijving is van meerwaarde voor de behandeling omdat ze zwakke en sterke kanten van de jongere inzichtelijk maakt en aangrijpingspunten voor behandeling biedt. Westen, Shedler, Durrett, Glass en Martens (2003) concluderen dat persoonlijkheidsproblematiek bij jongeren grotendeels gelijk is aan die bij volwassenen en diagnoseerbaar is. Cohen, Crawford, Johnson en Kasen (2005) stellen naar aanleiding van hun longitudinale studie naar persoonlijkheidsproblematiek, dat de symptomen van cluster A, B en C problematiek een piek vertonen in de vroege adolescentie en daarna tot in de volwassenheid een daling laten zien. In de persoonlijkheidsontwikkeling zijn er temperamentsfactoren gevonden die voorspellend blijken te zijn voor latere persoonlijkheidskenmerken van een persoon. Diverse studies laten zien dat er

een samenhang bestaat tussen temperamentfactoren en psychopathologie (Asendorff & Van Aken, 2003; Eysenck, 1999; McCrae et al., 2000; Mervielde, De Clercq, De Fruyt & Van Leeuwen, 2005; Muris, 2006; Muris & Ollendick, 2005; Nigg, 2006). Naast temperament blijkt ook hechting verband te hebben met psychische klachten, zoals geassocieerd op As I van de DSM.

Het huidige onderzoek beschrijft de samenhang tussen temperament en gehechtheid en persoonlijkheidsproblematiek (AS II) bij adolescenten. Het temperamentmodel van Rothbart (Rothbart, 1981; 1989; Rothbart & Derryberry, 1981; Rothbart & Posner, 1985) en het hechtingsmodel van Batholomew en Horowitz (1991) vormen hierbij het theoretische referentiekader.

Temperament en psychopathologie

Temperament is een theoretisch begrip uit de kindertijd dat bijdraagt aan de ontwikkeling tot een persoonlijkheid in de volwassenheid (Rothbart, 1981; Rothbart & Ahadi, 1994; Sanson, Hemphill & Smart, 2004; Shiner & Caspi, 2003). Rothbart (1989) definieert temperament als relatief stabiele en hoofdzakelijk biologisch bepaalde individuele verschillen in neurologische reactiviteit en zelfregulatie, die beïnvloed worden door erfelijkheid, rijpingen en ervaringen die een individu opdoet tijdens zijn levensloop. Reactiviteit verwijst naar de mate van reageren (gevoeligheid, snelheid, intensiteit) van fysiologische gedragssystemen. Zelfregulatie wijst op een mate van doelbewuste controle waarmee reacties worden afgeremd, gedoseerd of versterkt als kenmerk van temperament. Rothbart gaat uit van drie hoofddimensies van temperament: (I) Negatieve Affectiviteit, (II) Extraversie en (III) 'Effortful Control'. De eerste twee dimensies representeren emotionele reactiviteit/neuroticisme en de laatste dimensie zelfregulatie/doelbewuste controle. Later is de vierde hoofddimensie 'Orienting Sensitivity' toegevoegd. De genoemde vier zogenaamde hogere orde temperamentfactoren bestaan uit verschillende componenten. Deze componenten zijn opgebouwd uit de zogeheten lagere orde temperamentfactoren, welke het type psychopathologie waaraan het kind eventueel zal gaan lijden bepalen (Rothbart, 2007; Rothbart & Bates, 1998): zo verwijst negatieve affectiviteit naar angstsymptomen, maar ook naar frustratie of teruggetrokkenheid; extraversie heeft betrekking op positieve emoties en toenadering/activiteit en effortful control reflecteert vrijwillige controle over eigen emoties en gedrag; een dominante reactie kan worden onderdrukt ten behoeve van een minder dominante reactie. 'Orienting' sensitivity verwijst naar perceptuele gevoeligheid en gevoeligheid voor sfeer. De grootste kwetsbaarheid voor het ontwikkelen van psychopathologie bij kinderen blijkt geassocieerd met een temperament dat gekenmerkt wordt door hoge niveaus van negatieve affectiviteit en lage niveaus van effortful control (Muris, 2006; Muris & Ollendick, 2005; Rothbart, 2003). Negatieve affectiviteit is een sterke en tevens de meest consistente voorspeller van problemen in sociale relaties (Caspi, Roberts & Shiner, 2005). Volgens Lonigan en Phillips (2001) ligt een lage

effortful control ten grondslag aan de ontwikkeling van angststoornissen. In de studie van Muris, Meesters en Rompelberg (2006) bleken lagere niveaus van effortful control geassocieerd te zijn met allerlei psychopathologische symptomen bij kinderen waaronder angst, agressie, depressie en ADHD. Zelfs wanneer er gecontroleerd werd voor negatieve affectiviteit bleef de regulatieve factor effortful control significant negatief geassocieerd met symptomen van angst, depressie en ADHD. Zo bleek temperament van invloed op agressie; een hoog niveau van negatieve affectiviteit en lage effortful control werd meer gevonden bij reactieve agressie dan bij symptomen van proactieve agressie (Meesters, Muris & Van Rooijen, 2007). Uit de studie van Landman (2007) bleek dat hoge negatieve affectiviteit depressieve klachten en angst voorspelde en dat lage extraversie alleen depressie voorspelde. Hoge effortful control beschermde tegen depressieve symptomen en, in mensen met hoge negatieve affectiviteit tegen angstklachten.

Hechting en psychopathologie

De interactie tussen temperament, omgevings- en psychologische factoren wordt verondersteld de kwetsbaarheid voor het ontstaan van psychopathologie te vergroten. Hechting is volgens Bowlby (1969) een van die psychologische factoren. Hechting verwijst naar de wederkerige affectieve en innige band tussen een kind en zijn/haar verzorgers. De kwaliteit van deze relatie bepaalt de mate waarin een kind zich veilig of onveilig hecht aan de hechtingsfiguur (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978). Op basis van de vroegkinderlijke ervaringen met verzorgers, waarbij met name de mate van responsiviteit van de verzorger op het zoekgedrag van het jonge kind van belang is, ontstaat volgens de hechtingstheorie 'het interne werkmodel'. Dit heeft invloed op de emotionele beleving van relaties, maar ook op de cognitieve stijl, het vermogen tot reflectie, de coherentie van het denken en de werking van het (autobiografisch) geheugen. Recente ontwikkelingen binnen het hechtingsonderzoek suggereren dat 'het intern werkmodel' beter geconceptualiseerd kan worden als een cognitief schema (Bretherton, 1990; Waters & Waters, 2006). De cognitieve schematheorie veronderstelt dat maladaptieve schema's de ontwikkeling van psychopathologie positief beïnvloeden (Young, Klosko & Weishaar, 2003). Zulke schema's worden vroeg in de ontwikkeling gevormd - gebaseerd op minder gunstige relationele ervaringen - en beïnvloeden het aangaan van latere relaties. De conceptualisatie van het cognitieve schema is informatief, daar er duidelijke hypotheses over informatieverwerking uit afgeleid kunnen worden (Beck, 1964; 1983). Zo hebben Bartholomew en Horowitz (1991) 'het interne werkmodel' van Bowlby verder uitgewerkt. In hun model staan de interne representaties van de eigen persoon en hechtingsfiguren centraal. Deze representaties worden gevestigd in de vroege hechtingsrelatie met de ouder of verzorger en beïnvloeden latere wensen en behoeften, verwachtingen en percepties ten aanzien van relaties. Zo zal een

jongere met een veilige hechting aan de ouders in het algemeen positievere verwachtingen over andere relaties hebben dan een jongere die een onveilige hechtingsrelatie heeft met de ouders. Veilig gehechte kinderen hebben meer vriendjes, zijn veerkrachtiger en sociaal vaardiger dan onveilig gehechte kinderen. Onveilig gehechte kinderen kampen vaker met emotionele- en gedragsproblemen. Verschillende studies toonden een relatie tussen hechtingsstijl en psychopathologie aan, een verband tussen hechtingsstijl en specifieke stoornis werd niet gevonden (Nicolai, 2001).

In het huidige cross-sectionele onderzoek werd onderzocht of jongeren van 17 tot 24 jaar, met een hoog niveau van negatieve affectiviteit en een laag niveau van effortful control relatief ernstiger persoonlijkheidsproblematiek lieten zien. Ook werd gekeken naar de samenhang van hechtingsstijl met persoonlijkheidsproblematiek. Omdat in eerder onderzoek geen specifieke relatie is gevonden tussen het type hechtingsstijl en psychopathologie, werd in het huidige onderzoek de ambivalente, gedesorganiseerde en vermijdende hechtingsstijl samengevoegd tot een onveilige hechtingsstijl. De interactie tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl is van belang omdat beiden voorspellend bleken voor psychische problematiek.

In dit onderzoek zijn twee aannames onder de loep genomen:

1. Er is een positieve correlatie tussen negatieve affectiviteit en persoonlijkheidsproblematiek en een negatieve correlatie tussen effortful control en persoonlijkheidsproblematiek.
2. De interactie tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl levert een significante bijdrage aan de variantie in persoonlijkheidsproblematiek.

De relevantie van dit onderzoek ten aanzien van eerdere studies is dat het zich richt op persoonlijkheidsproblematiek bij jongvolwassenen die in behandeling zijn bij de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ).

METHODE

Participanten en procedure

Honderdenzeven cliënten van 17 tot en met 23 jaar, die in 2008 – 2010 aangemeld waren bij PsyQ Roermond en RiaggZuid, namen deel aan het onderzoek. Na informatieverstrekking over het onderzoek en het invullen van een toestemmingsverklaring werden zij gevraagd vragenlijsten in te vullen. Indien gewenst kreeg de deelnemer een verslag van de uitkomsten na verwerking van de resultaten. Tevens werden uit de dossiers van de deelnemers gegevens over de klinische diagnose, leeftijd, opleidingsniveau, woonsituatie, medicatie en functie van de behandelaar gelicht. Van in totaal 102 deelnemers werd de data geanalyseerd (70 vrouwen, 32 mannen). Vijf deelnemers hadden meer dan 30% van de lijsten niet ingevuld. In Tabel 1 staan de demografische gegevens weergegeven.

Tabel 1: Demografische gegevens van de respondenten (N = 102)

		Man (n = 32)	Vrouw (n = 70)	Totaal (N = 102)
Gemiddelde leeftijd		21	20	20.5
Herkomst	Nederland	30	62	92
	Europa	2	6	8
	anders	0	2	2
Opleidingsniveau	LBO	8	12	20
	VMBO/MBO	8	27	35
	HAVO/VWO/HBO	16	31	47
Woonsituatie	bij ouders	24	40	64
	zelfstandig wonend	7	19	26
	samenwonend	1	11	12
Medicatie gebruik	ja	6	23	29
	nee	26	47	73
Intoxicatie	geen	26	63	89
	alcohol	3	3	6
	drugs	30	4	34
Behandelaar	psychiater	2	4	6
	psycholoog	26	60	86
	sociaal verpleegkundige	4	6	10
Dossier AS I	stemmingsklachten	5	23	28
	angstklachten	12	13	25
	identiteitsproblematiek	4	14	18
	overige	11	20	31
Dossier AS II	geen	15	25	40
	cluster A	1	1	2
	cluster B	5	28	33
	cluster C	11	16	27

Meetinstrumenten

Voor het meten van temperament werd gebruik gemaakt van de verkorte *Adult Temperament Questionnaire* (ATQ) (Derryberry & Rothbart, 1988; Rothbart et al., 2000). De ATQ is in het Nederlands vertaald door Hartman, Majdandžić en Rothbart (2007). De verkorte vragenlijst bestaat uit 77 items, waarbij men op een zevenpuntsschaal moet beoordelen in hoeverre een uitspraak van toepassing is. De lijst meet de hoofdfactoren negatieve affectiviteit, extraversie, effortful control en orienting sensitivity. Verscheidene onderzoeken naar de ATQ tonen aan dat de lijst een goede betrouwbaarheid en validiteit bezit (Evans & Rothbart, 2007; Rothbart et al., 2000).

Hechtingsstijl werd gemeten met de *Relationship Questionnaire* (RQ) ontwikkeld door Bartholomew en Horowitz (1991; Nederlandse versie, Meesters en Muris (2000)). De RQ bestaat uit vier vignetten die ervaringen en gedragingen beschrijven die corresponderen met de veilige, de vermijdende, de ambivalente en de gedesorganiseerde hechtingsstijl. Op een 7-puntsschaal dienen respondenten aan te geven in welke mate een vignet op hen van toepassing is, zoals dit geldt in nauwe volwassen relaties met leeftijdgenoten. Alhoewel de RQ niet de meest recente of uitgebreide hechtingsvragenlijst is, werd de RQ gekozen omwille van het feit dat deze vragenlijst vrij kort is en getuigt van een goede externe validiteit (Schmitt et al., 2004). Tevens zijn er aanwijzingen dat de RQ relatief ongevoelig is voor sociaal wenselijk antwoordgedrag (Leak & Parsons, 2001).

De *Personality Diagnostic Questionnaire Revised* (PDQ-R) is een zelfbeoordelings- vragenlijst voor het meten van persoonlijkheidsproblematiek zoals gedefinieerd in de *DSM-III* (APA, 1980) en *DSM-III-R* (APA, 1986) (Akkerhuis, Kupka & Van Groenestijn, 1996; Hyler & Rieder, 1982; Ouwersloot, Van den Brink, Diekstra & Hoogduin, 1994). De 133 vragen zijn direct afgeleid van de *DSM-III-R* criteria (inhoudsvaliditeit) en per stoornis geclusterd. Naast de schalen voor het type persoonlijkheidsproblematiek bevat de PDQ-R nog een schaal voor de globale ernst van de persoonlijkheidsproblematiek en twee attitudeschalen (sociale wenselijkheid en validiteit). De predictieve validiteit is redelijk (Pfohl, Coryell, Zimmerman & Stangl, 1987). De PDQ-4+ is een latere versie van de PDQ, aangepast naar de *DSM-IV*- criteria. De psychometrische kwaliteiten van de Nederlandse versie van de PDQ-4+ zijn nog niet onderzocht. De best onderzochte vragenlijstversie is de PDQ-R, het is volgens Dingemans en Sno (2004) derhalve beter om de PDQ-R in plaats van de PDQ-4+ te gebruiken.

Statistische analyses

Voor de analyse werd gebruikt gemaakt van SPSS 17. Berekend werden de gemiddelde scores, standaarddeviaties, Cronbach's alfa betrouwbaarheidscoëfficiënten, t-testen voor onafhankelijke steekproeven en partiële correlaties, gecorrigeerd voor leeftijd en sekse. Middels een one-way ANOVA werd het verband tussen hechtingsstijlen en temperamentfactoren nagegaan. Bij de relationele toetsen werd het p-niveau aangepast met behulp van een False

Discovery Rate; p-niveau van .01132 (Narum, 2006). Deze procedure is ontwikkeld om te voorkomen dat ten onrechte de ware nulhypothese wordt verworpen (type I fout). Voor het berekenen van de unieke bijdrage van negatieve affectiviteit en effortful control op persoonlijkheidsproblematiek werden multiple lineaire regressie analyses uitgevoerd. Tevens werd met behulp van deze lineaire regressies nagegaan of de interactieterm negatieve affectiviteit en effortful controle een significante proportie van de variantie in persoonlijkheidsproblematiek verklaarde. Tot slot werd met behulp van de lineaire regressies berekend of de interactietermen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl een significante proportie van de variantie aan persoonlijkheidsproblematiek verklaarden.

RESULTATEN

Algemene bevindingen

In Tabel 2 wordt een beschrijving gegeven van de gemiddelden, standaarddeviaties en de betrouwbaarheid van de gebruikte vragenlijsten. De alfa waar-

Tabel 2: Het percentage respondenten dat zichzelf classificeerde als veilig, gedesororganiseerd, ambivalent of vermijdend gehecht op de RQ en gemiddelden (standaard deviaties), sekse verschillen en Cronbach's alpha's met betrekking tot de ATQ en PDQR

	Totale groep (N=102)	vrouwen (n= 70)	mannen (n= 32)	α
RQ				
Veilig	17 (16.7)	9 (12.9) ^a	8 (25) ^a	
Gedesorganiseerd	44 (43.1)	30 (42.9) ^a	14 (43.8) ^a	
Ambivalent	22 (21.6)	18 (25.7) ^a	4 (12.5) ^a	
Vermijdend	19 (18.6)	13 (18.6) ^a	6 (18.8) ^a	
ATQ				
Negative affectivity	4.06 (.76)	4.22 (.67) ^a	3.72 (.83) ^b	.83
Effortful control	3.87 (.79)	3.93 (.78) ^a	3.72 (.82) ^a	.81
Extraversion/ surgency	4.05 (.73)	4.05 (.70) ^a	4.05(.80) ^a	.73
Orienting sensitivity	4.24 (.69)	4.36 (.60) ^a	3.99 (.79) ^b	.60
PDQ-R				
Cluster A	0.32 (.16)	0.37 (.15) ^a	0.33 (.16) ^a	.65
Cluster B	0.30 (.12)	0.30 (.10) ^a	0.28 (.13) ^b	.67
Cluster C	0.35 (.14)	0.38 (.14) ^a	0.34 (.18) ^a	.62
Totaal score	0.30 (.11)	0.30 (.10) ^a	0.29 (.13) ^a	.75

Noot. ATQ= Adult Temperament Questionnaire, PDQ-R=Personality Diagnostic Questionnaire Revised, RQ=Relationship Questionnaire. De RQ bestaat uit 1 item waardoor geen Cronbachs alpha berekend kan worden. Wanneer de superscripten verschillen is er sprake van een significant sekseverschil; $p < .05$.

den van de betrouwbaarheid van de ATQ schalen waren matig tot goed (.60 - .83). De betrouwbaarheid van de subschalen van de PDQ-R waren acceptabel en variëren van .62 tot .75. Op basis van de RQ classificeerde 17% ($n = 17$) van de deelnemers zich als veilig gehecht, 44% ($n = 44$) als gedesororganiseerd, 22% ($n = 22$) als ambivalent en 19% ($n = 19$) als vermijdend gehecht. Voorgaande betekent dat 83% ($n = 85$) van de respondenten zichzelf beoordeelden als onveilig gehecht. Alvorens de specifieke bevindingen van deze studie te bespreken, werd gekeken naar mogelijke sekse- en leeftijdsverschillen wat betreft de vier temperamentfactoren, persoonlijkheidsproblematiek en hechtingsstijlen. Uit de resultaten bleek dat vrouwen, vergeleken met mannen, significant hogere niveaus van negatieve affectiviteit ($t(50.06) = -2.96; p < .01$) en oriënting sensitivity ($t(48.04) = -2.34; p < .01$) rapporteerden. Dit wil zeggen dat vrouwen zichzelf emotioneel instabieler beoordeelden dan mannen en dat ze aangaven gevoeliger te zijn voor sfeer. Er werden geen significante verschillen gevonden tussen mannen en vrouwen wat betreft leeftijd en prevalentie van hechtingsstijlen.

Temperament en persoonlijkheidsproblematiek

Aan de hand van partiële correlatieanalyses (Tabel 3) werd nagegaan in welke mate de variabelen onderling samenhangen. Negatieve affectiviteit bleek overeenkomstig verwachtingen significant positief samen te hangen met de ernst van persoonlijkheidsproblematiek. Op clusterniveau was er eveneens een significante samenhang tussen negatieve affectiviteit en cluster B en C problematiek, waarbij de sterkste samenhang werd gevonden met cluster B, meer specifiek met de borderline persoonlijkheidsstoornis. De samenhang tussen negatieve affectiviteit en cluster C was het sterkst bij de afhankelijke

Tabel 3: Pearson product-moment correlaties tussen PDQ-R en temperamentsfactoren (gecontroleerd voor geslacht)

	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Afhankelijke variabelen</i>								
1. Cluster A	-							
2. Cluster B	.48*	-						
3. Cluster C	.41*	.58*	-					
4. Totaal PDQ-R	.78*	.83*	.71*	-				
<i>Onafhankelijke variabelen</i>								
5. ATQ- NA	.29*	.51*	.46*	.51*	-			
6. ATQ- EC	-.31*	-.54*	-.27*	-.49*	-.41*	-		
7. ATQ- EX	-.24	-.04	-.20	-.22	-.22*	-.04	-	
8. ATQ- OS	.22	.36*	.30*	.34*	.50*	-.17	-.02	-

Noot. $N = 102$, PDQ-R = Personality Diagnostic Questionnaire Revised, ATQ = Adult Temperament Questionnaire, NA = Negative Affect; EC = Effortful Control; ES = Extraversion/Surgency; OS = Orienting Sensitivity. B-Y correctie 46, * $p < .01132$ (2-zijdig).

persoonlijkheidsstoornis. Conform de verwachting bleek cluster c problematiek negatief gecorreleerd met effortful control. Ook cluster A en cluster B problematiek correleerde negatief met effortful control hetgeen suggereert dat lage niveaus van effortful control zijn geassocieerd met hogere niveaus van cluster A, B en C problematiek. Deze bevindingen zijn in lijn met theoretische verwachtingen. Tot slot was de samenhang tussen de ernst van persoonlijkheidsproblematiek met effortful control significant.

Temperament en hechtingsstijl en persoonlijkheidsproblematiek

Middels een one-way ANOVA werd het verband tussen hechtingsstijlen en de vier temperamentfactoren berekend (Tabel 4). Respondenten die zichzelf classificeerden als onveilig gehecht, scoorden significant hoger op negatieve affectiviteit dan veilig gehechte respondenten. Op de schaal effortful control werd significant lager gescoord door gedesorganiseerd gehechte deelnemers in vergelijking met veilig gehechte respondenten. Er werd een multivariaat hoofdeffect gevonden voor hechtingsstijl, $F(21,266) = 2.94, p < .001$. In Tabel 4 staan de resultaten van een one-way ANOVA toegepast op de vier hechtingsstijlen en de scores op de clusters A, B en C persoonlijkheidsproblematiek en op de ernst van de persoonlijkheidsproblematiek. Significant lager werd door veilig gehechte respondenten gescoord op de meeste persoonlijkheidsproblematiek in vergelijking met gedesorganiseerd gehechte respondenten. Uit de data bleek dat gedesorganiseerd gehechte respondenten significant hogere scores hadden op cluster A, B en C persoonlijkheidsproblematiek en het hoogste scoorden op de totaalscore van de PDQ-R, hetgeen een maat is voor de ernst van de persoonlijkheidsproblematiek.

Onafhankelijke effecten en interactie-effecten tussen temperament en hechting in relatie tot persoonlijkheidsproblematiek

Om significante effecten van enerzijds negatieve affectiviteit en effortful control op persoonlijkheidsproblematiek en anderzijds van hechting op persoonlijkheidsproblematiek bij jongvolwassenen na te gaan (Tabel 5) werd een serie multiple lineaire regressie analyses uitgevoerd. Naast de hoofdeffecten van negatieve affectiviteit, effortful control en veilige hechtingsstijl werd gekeken of er significante interactie-effecten tussen deze temperamentfactoren en hechtingsstijl gevonden werden in de relatie met diverse vormen van persoonlijkheidsproblematiek.

De controlevariabelen geslacht en leeftijd verklaarden geen van beide een significant deel van de variantie in cluster A, B en C persoonlijkheidsproblematiek (A = 2.3%, B = 1.1%, C = 1.7%). In de eerste stap werden alle hoofdfactoren van temperament en de hechtingsstijl (dichotome variabele; 0 = veilig, 1 = onveilig) toegevoegd en geanalyseerd met de enter methode. Cluster A, B en C persoonlijkheidsproblematiek vormden de afhankelijke variabelen, de niveaus van negatieve affectiviteit, effortful control en veilige hechtingsstijl vormden de

Tabel 4: Gemiddelde (standaard deviaties) ATQ scores en PDQ-R scores van de respondenten die zichzelf als veilig, vermijding, ambivalent en gedesorgeriseerd geacht beoordeelden op de RQ

	RQ				F	P	Post-hoc comparisons
	Veilig (1)	Gedesorganiseerd (2)	Ambivalent (3)	Vermijding (4)			
ATQ							
Negative Affectivity	3.47 (.61)	4.19 (.70)	4.38 (.64)	3.92 (.84)	6.21	<.01	3 > 1 2 > 1
Effortful Control	4.30 (.78)	3.67 (.76)	3.67 (.75)	4.16 (.73)	4.28	<.05	1 > 2
Extraversion/ surgency	4.48 (.68)	4.03 (.69)	4.17 (.62)	3.56 (.72)	5.73	<.01	1 > 4 3 > 4
Orienting sensitivity	3.97 (.78)	4.31 (.64)	4.40 (.59)	4.14 (.71)	1.56	Ns	
PDQ-R							
Cluster A	.26 (.17)	.42 (.15)	.38 (.13)	.29 (.11)	6.86	<.01	2 > 1 2 > 4
Cluster B	.21 (.12)	.34 (.09)	.34 (.09)	.23 (.09)	10.55	<.01	2 > 1 3 > 1 2 > 4 3 > 4
Cluster C	.27 (.16)	.38 (.13)	.45 (.10)	.34 (.18)	5.54	<.05	2 > 1 3 > 1
Totaal	.22 (.11)	.39 (.21)	.29 (.22)	.20 (.14)	10.18	<.01	2 > 1 3 > 1 2 > 4 3 > 1

Noot. $F_{\text{tot}} = (21, 266) = 2.94, p < .001$

Tabel 5: Resultaten van de multiple regressie analyses met persoonlijkheidsproblematiek als afhankelijke variabelen

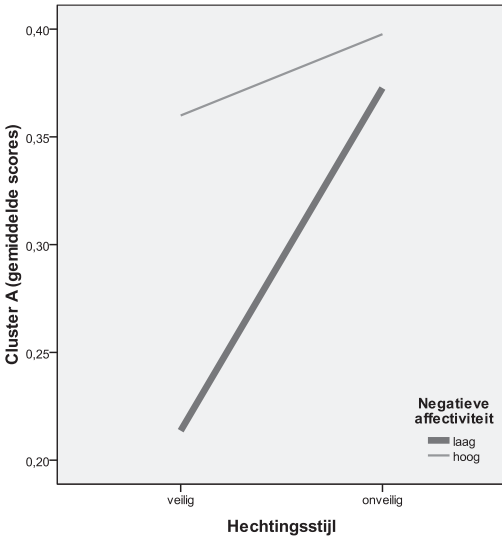
	Partiële <i>r</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
<i>Temperament en cluster A</i>				
Stap 1: $R^2 = .16$, $F(5,96) = 3.65$, $p = .002$				
Negative Affect	.36	.90	3.70	<.01
Effortful Control	-.21	-.21	-2.03	.05
Veilige gehechtheid	-.20	-.20	-1.93	.06
Stap 2: $R^2 = .16$, $F(6,95) = 3.01$, $p = .01$				
Negative Affect x Effortful Control	-.04	-.04	-.39	.69
Stap 3: $R^2 = .24$, $F(7,94) = 4.19$, $p < .01$				
Negative Affect x Veilige gehechtheid	-.31	-.72	-3.11	<.01
<i>Temperament en cluster B</i>				
Stap 1 $R^2 = .40$, $F(5,96) = 12.73$, $p < .001$				
Negative Affect	.36	.79	3.76	<.01
Effortful Control	-.41	-.38	-4.33	<.01
Veilige gehechtheid	-.17	-.15	-1.65	.10
Stap 2: $R^2 = .40$, $F(6,95) = 10.50$, $p < .01$				
Negative Affect x Effortful Control	-.03	-.03	-.32	.75
Stap 3: $R^2 = .43$, $F(7,94) = 10.08$, $p < .01$				
Negative Affect x Veilige gehechtheid	-.22	-.45	-2.22	.03
<i>Temperament en cluster C</i>				
Stap 1 $R^2 = .24$, $F(5,96) = 6.03$, $p < .001$				
Negative Affect	.25	.60	2.46	.02
Effortful Control	-.10	-.10	-.99	.32
Veilige gehechtheid	.05	.05	.48	.63
Stap 2: $R^2 = .24$, $F(6,95) = 4.98$, $p < .001$				
Negative Affect x Effortful Control	.01	.01	.14	.89
Stap 3: $R^2 = .24$, $F(7,94) = 4.34$, $p < .001$				
Negative Affect x Veilige gehechtheid	-.08	-.18	-.78	.44
<i>Temperament en totaal PDQ-R</i>				
Stap 1 $R^2 = .36$, $F(5,96) = 10.97$, $p < .001$				
Negative Affect	.42	.96	4.50	<.01
Effortful Control	-.35	-.32	-3.66	<.01
Veilige gehechtheid	-.21	-.18	-2.06	.04
Stap 2: $R^2 = .37$, $F(6,95) = 9.08$, $p < .001$				
Negative Affect x Effortful Control	.003	.002	.03	.98
Stap 3: $R^2 = .42$, $F(7,94) = 9.63$, $p < .001$				
Negative Affect x Veilige gehechtheid	-.29	-.59	-2.93	<.01

onafhankelijke variabelen. In de tweede stap werden de interactievariabelen negatieve affectiviteit x effortful control toegevoegd en tot slot zijn de interactievariabelen negatieve affectiviteit x hechtingsstijl toegevoegd. Zoals kan worden opgemaakt uit Tabel 5 verklaarden de temperamentfactoren negatieve affectiviteit en effortful control 36% van de variantie in de ernst van persoonlijkheidsproblematiek (de totaalscore op de PDQ-R). De proportie verklaarde variantie varieerde op clusterniveau tussen 16% (cluster A) en 40% (cluster B). Kijkend naar de verschillende persoonlijkheidsproblematiek werden effecten gevonden voor temperamentfactoren negatieve affectiviteit en effortful control. Negatieve affectiviteit verklaarde een significant deel van de variantie voor cluster A en voor cluster B, maar net niet significant (doch wel een statistische trend) voor cluster C persoonlijkheidsproblematiek na FDR correctie.

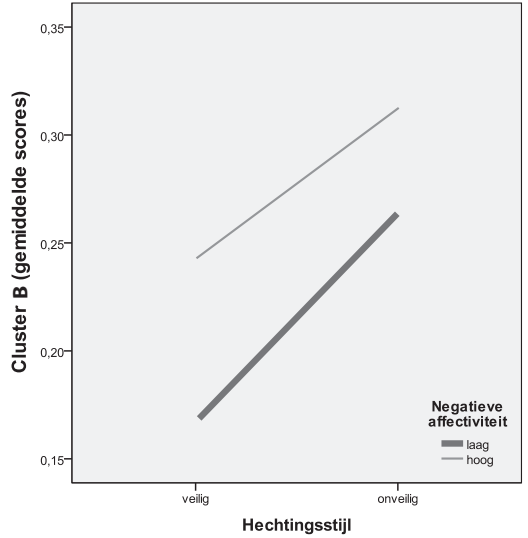
De temperamentfactorschaal effortful control droeg significant bij aan de verklaarde variantie van cluster B, maar niet aan de verklaarde variantie in cluster A en C persoonlijkheidsproblematiek. De associatie tussen effortful control en de ernst van persoonlijkheidsproblematiek was significant. Het veronderstelde verband tussen negatieve affectiviteit en effortful control met cluster C problematiek werd niet gevonden. Er werd een trend van negatieve affectiviteit in de verwachte richting gevonden, maar minder sterk dan verwacht.

Een onveilige hechtingsstijl bleek geen onafhankelijke voorspeller van de variantie in de A, B en C clusters noch van de ernst van persoonlijkheidsproblematiek.

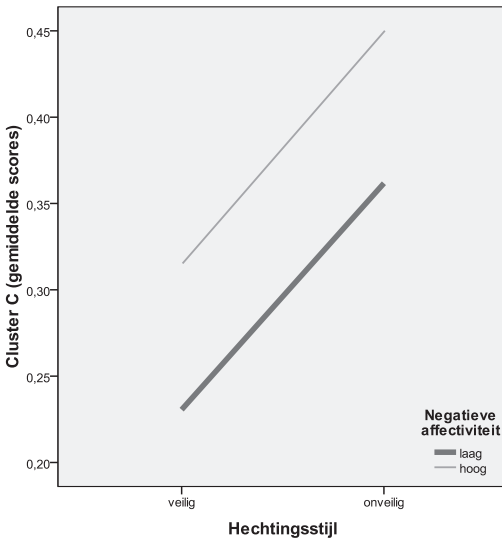
Vervolgens werd gekeken naar de interactie van negatieve affectiviteit en effortful control in relatie tot persoonlijkheidsproblematiek. Uit de analyse bleek geen significante bijdrage van de interactie tussen negatieve affectiviteit en effortful control voor de verklaring van persoonlijkheidsproblematiek. Naast de hoofdeffecten van negatieve affectiviteit en hechtingsstijl op persoonlijkheidsproblematiek werd gekeken naar de interactie tussen deze twee groepen van predictoren en hun verband met persoonlijkheidsproblematiek. Er zijn aanwijzingen voor significant versterkende interacties voor negatieve affectiviteit en hechtingsstijl met twee persoonlijkheidsclusters. Voor cluster A persoonlijkheidsproblematiek werd een significante interactie gevonden tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl. Ook werd een significante interactie gevonden tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl voor cluster B persoonlijkheidsproblematiek. De interactie tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl leverde een significante bijdrage aan de ernst van persoonlijkheidsproblematiek (de totaalscore op de PDQ-R). In Figuren 1-3 zijn de gevonden interactie-effecten voor cluster A, B en de ernst van persoonlijkheidsproblematiek uitgezet. Uit Figuur 1 en Tabel 5 blijkt dat hoge niveaus van negatieve affectiviteit en een onveilige hechtingsstijl werden geassocieerd met significant hogere niveaus van cluster A problematiek. Deze interactie verklaarde een significante proportie in de variantie [8%, $t = -3.11$, $p < .01$]. Figuur 2 en Tabel 5

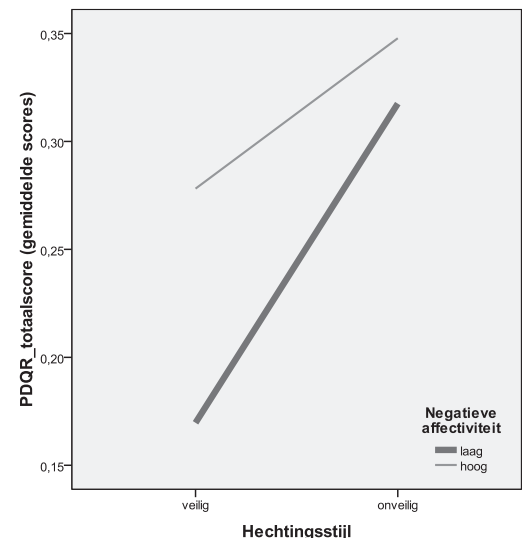
Figuur 1: Interactie effect tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl op cluster A problematiek.

Figuur 2: Interactie effect tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl op cluster B problematiek.

Figuur 3: Interactie effect tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl op cluster C problematiek.

Figuur 4: Interactie effect tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl op de ernst van persoonlijkheidsproblematiek.

laten zien dat hoge niveaus van negatieve affectiviteit en een onveilige hechtingsstijl samenhangen met een toename van cluster B problematiek, de verklaarde proportie variantie was 3% [$t = -2.22, p = .03$]. Voorgaande laat zien dat de positieve relatie tussen negatieve affectiviteit en hechtingsstijl sterker is voor mensen met een laag niveau van neuroticisme dan voor mensen met een hoog niveau van neuroticisme. Deze relatie leek het meeste effect te hebben op cluster A problematiek en eveneens, maar in mindere mate op cluster B problematiek. Voor de cluster C persoonlijkheidsproblematiek werd geen evidentie gevonden voor significante modererende effecten van hechtingsstijl. Kijkend naar de ernst van persoonlijkheidsproblematiek dan toont Tabel 5 dat hoge niveaus van negatieve affectiviteit en een onveilige hechtingsstijl samenhangen met hogere niveaus van persoonlijkheidsproblematiek. De proportie variantie was 6% [$t = -2.93, p < .01$]. Figuur 3 toont dat de positieve relatie tussen hechtingsstijl en persoonlijkheidsproblematiek sterker was bij lage niveaus van negatieve affectiviteit dan bij hoge niveaus van neuroticisme.

DISCUSSIE

Doelstelling van deze studie was het in kaart brengen van de samenhang tussen reactieve en regulatieve temperamentfactoren, hechtingsstijlen en persoonlijkheidsproblematiek bij jongvolwassenen van 17 tot en met 23 jaar, die in behandeling zijn bij een ambulante GGZ-instelling.

De eerste onderzoeksvraag betrof de relaties tussen temperament en persoonlijkheidsproblematiek, in het bijzonder de relatie tussen negatieve affectiviteit en effortful control en cluster C problematiek. De tweede onderzoeksvraag richtte zich op de relaties tussen hechtingsstijl en persoonlijkheidsproblematiek. Naast de correlaties en hoofdeffecten van negatieve affectiviteit, effortful control en hechtingsstijl op cluster A, B en C persoonlijkheidsproblematiek werd gekeken naar mogelijke interacties tussen temperamentfactoren en hechtingsstijl in relatie tot persoonlijkheidsproblematiek. Hierbij werd gebruik gemaakt van het temperamentmodel van Rothbart (1981; 2007) als theoretisch kader. Temperamentonderzoekers gaan er in toenemende mate van uit dat de kwetsbaarheid voor psychopathologie toeneemt op grond van een combinatie van hoge niveaus van negatieve affectiviteit en lage niveaus van effortful control (Derryberry & Reed, 2002; Eisenberg et al., 2001; Lonigan & Phillips, 2001; Meesters et al., 2007; Muris & Ollendick, 2005; Rothbart & Bates, 1998). Belangrijk is om op te merken dat de hierboven aangehaalde studies correlatieel van aard waren en dat de veronderstelde causaliteit van het model derhalve niet kon worden getoetst.

In dit onderhavige onderzoek werd gevonden dat respondenten, gekenmerkt door hoge niveaus van negatieve affectiviteit en lage niveaus van effortful control, blijk gaven van hogere niveaus van persoonlijkheidsproblematiek. Een significante relatie tussen hoge niveaus van negatieve affectiviteit en

lage niveaus van effortful control werd niet gevonden voor cluster c persoonlijkheidsproblematiek, wel voor cluster b persoonlijkheidsproblematiek en de ernst van persoonlijkheidsproblematiek. Voorgaande bevestigde dat reactieve en regulatieve temperamentfactoren inderdaad elk een unieke bijdrage leveren aan de mate van persoonlijkheidsproblematiek, maar alleen aan cluster b en niet aan cluster c problematiek. Uit de onderzoeksresultaten kwam verder naar voren dat de interactie tussen negatieve affectiviteit en effortful control de variantie in persoonlijkheidsproblematiek niet beter verklaarde dan beiden afzonderlijk. Bij cluster c problematiek werd een hoog niveau van negatieve affectiviteit gevonden, dit was slechts een trend in de verwachte richting. De hoge mate van negatieve affectiviteit zou samen kunnen hangen met cognities en attributiestijlen van de cliënten. Als negatieve gebeurtenissen intern, stabiel en globaal worden verklaard, wordt de oorzaak voor deze gebeurtenis bij zichzelf gezocht en als blijvend en algemeen opgevat (Arntz, 1997). Deze negatieve attributiestijl zorgt ervoor dat het zelfvertrouwen afneemt, dat sociale contacten verminderen en de persoon nog weinig van de toekomst verwacht (Van den Hout, 1997). Een zelfgeoriënteerde attributiestijl maakt een individu mogelijk meer kwetsbaar voor negatieve omgevingsfactoren. Verondersteld wordt dat negatieve omgevingsinvloeden een belangrijke rol spelen bij cluster c problematiek.

Effortful control bestaat uit twee componenten; aandachtscontrole en gedragscontrole. Effortful control leverde als hoofdfactor en als interactieterm geen significante bijdrage aan het voorspellen van cluster a en c problematiek. Deze bevindingen sluiten niet aan bij die van Lonigan en Phillips (2001). Zij veronderstelden dat een hoge mate van negatieve affectiviteit onvoldoende is voor de ontwikkeling van angststoornissen. Angst is weliswaar geassocieerd met negatieve affectiviteit, maar kinderen met een hoge mate van aandachtscontrole zouden in staat zijn deze processen te reguleren omdat zij meer stimuli als aversief ervaren of omdat zij sterker reageren op aversieve stimuli of beide. In het onderzoek van Meesters en collega's (2007) werd ook slechts een minimaal interactie-effect gevonden tussen negatieve affectiviteit en effortful control. De veronderstelling dat het minimale effect onder andere veroorzaakt werd door de lagere angstniveaus bij hun niet klinische populatie werd in het huidige onderzoek niet ondersteund. Angststoornissen en cluster c persoonlijkheidsproblematiek waren in de huidige onderzoekspopulatie ruim vertegenwoordigd. Het is mogelijk dat deze relatie moeilijk te onderzoeken was met behulp van een cross-sectioneel design. De gevonden resultaten uit het huidige onderzoek sloten ook niet aan bij eerdere bevindingen dat een lage effortful control in de kindertijd leidt tot problemen in de regulatie van aandacht en impulsen, waardoor zowel internaliserende als externaliserende gedragsproblemen kunnen ontstaan (Eisenberg et al., 2001; Muris et al., 2005). De sterkste significante negatieve relatie tussen de regulatieve factor effortful

control met persoonlijkheidsproblematiek werd gevonden bij cluster B problematiek, waarbij met name externaliserende symptomen zichtbaar zijn.

Van de deelnemers gaf 17% aan veilig gehecht te zijn en noemde 83% zichzelf onveilig gehecht. Uit deze studie bleek dat de gedesororganiseerde vorm van hechting het meest correleerde met persoonlijkheidsproblematiek. Deze bevinding sluit aan bij de studie van Green en Goldwyn (2002), die vaststelden dat met name een gedesororganiseerde hechtingsstijl een voorspeller is voor psychopathologie. Een samenhang tussen een bepaalde hechtingsstijl en een specifieke persoonlijkheidsstoornis werd niet gevonden. Dit sluit aan bij eerdere bevindingen dat onveilige hechting een onderliggende kwetsbaarheid is (Nicolai, 2001). De sterke positieve relatie tussen hechting en negatieve affectiviteit bij cluster A problematiek zou verklaard kunnen worden in het kader van aanwezige cognitieve perceptuele vervormingen. De voorspelbaarheid van een veilige hechtingsstijl zou dan een beschermende factor vormen tegen cognitieve perceptuele vervormingen en daarmee tegen psychopathologie. De genoemde positieve relatie tussen hechtingsstijl en negatieve affectiviteit bij cluster A en B problematiek en de ernst van persoonlijkheidsproblematiek werd niet gevonden bij cluster C problematiek. Dit is opmerkelijk omdat cliënten met cluster C problematiek juist vaak sterk georiënteerd zijn op zichzelf en op hun betekenis in relatie tot de ander. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat cluster C problematiek, gekenmerkt door interne emotionele instabiliteit, in de vroege kindertijd in mindere mate gevoelig is voor omgevingsinvloeden. Mogelijk dat personen, gekenmerkt door cluster C problematiek, als het ware in mindere mate worden 'afgeleid' van wat er in hen zelf omgaat. Voorgaande leidt tot een negatieve zelfrepresentatie en komt tot uiting in covert gedrag dat weinig aanmoediging uitlokt van opvoeders en leeftijdsgenoten. In een omgeving waarin weinig wordt uitgedaagd en gestimuleerd, is weinig ruimte voor adequate coping en ontwikkeling van autonomie. Zij ontwikkelen een negatieve attributiestijl die hen het gevoel geeft dat zij het alleen niet kunnen, dat zij nieuwe en uitdagende situaties niet aan kunnen. Dit zorgt er voor dat zij weinig vertrouwen hebben in zichzelf en zich daardoor te aangepast en te inschikkelijk gedragen, wat kenmerkend kan zijn voor personen met cluster C problematiek.

Het onderscheid tussen de verschillende vormen van hechtingsstijl en pathologie lijkt minder relevant. Wel suggereren de gegevens dat een veilige hechtingsstijl mogelijk een buffer vormt tegen het ontstaan van persoonlijkheidsproblematiek.

Het huidige onderzoek heeft enige beperkingen. Ten eerste berust het onderzoek op twee eerder geïntroduceerde modellen, respectievelijk het temperamentmodel van Rothbart (Rothbart, 1981; 1989; Rothbart & Derryberry, 1981; Rothbart & Posner, 1985) en het hechtingsmodel van Batholomew en Horowitz

(1991). Deze modellen veronderstellen het bestaan van causale invloeden in de ontwikkeling van persoonlijkheidsproblematiek. De onderhavige studie heeft evenwel een cross-sectioneel karakter. Mogelijk dat middels experimenteel onderzoek wel kan getoetst worden of de veronderstelde causale invloeden bestaan. Ten tweede is in deze studie gebruik gemaakt van zelfrapportage vragenlijsten. Zelfrapportage vragenlijsten hebben als nadeel dat de kans op sociaal wenselijk antwoorden toeneemt. Mogelijk hadden andere bronnen geleid tot andere resultaten.

Op de derde plaats kennen de items van de ATQ en PDQ-R wellicht een inhoudelijke overlap. Hierdoor worden mogelijk correlaties gevonden die niet door echte samenhang worden veroorzaakt. Ook wordt opgemerkt dat het opleidingsniveau van de deelnemers relatief hoog is. Dit beperkt de generaliseerbaarheid naar lager opgeleide groepen.

Tot slot kan temperament geïnterpreteerd worden als een 'prille persoonlijkheid'. Dit zou de hoge correlatie tussen beide concepten kunnen verklaren. Er wordt dan eenzelfde concept gemeten, maar op verschillende momenten in de levensloop van het individu.

De kwetsbaarheid voor het ontwikkelen van een persoonlijkheidsstoornis heeft mogelijk een genetische basis en lijkt te berusten op gen-omgevingsinteracties. Nigg (2006) stelt een dimensioneel model voor, waarbij persoonlijkheidsproblematiek beter begrepen kan worden als individuele verschillen in niveaus van temperament en persoonlijkheid. Persoonlijkheidsproblematiek is op grond van deze opvatting te zien als een extreme score in niveaus van 'normale' temperamentfactoren die ieder individu heeft.

De DSM-IV voert het begin van persoonlijkheidsproblematiek terug naar de late adolescentie of vroege volwassenheid, terwijl de klinische praktijk laat zien dat verschillende symptomen al eerder in de ontwikkeling kunnen worden geïdentificeerd en richting kunnen geven aan een passende behandeling. Voorgaande wordt ondersteund door temperamentstudies, zoals beschreven in dit artikel. Op grond van dit onderzoek blijkt dat hoge niveaus van negatieve affectiviteit en lage niveaus van effortful control samengaan met meer persoonlijkheidsproblematiek. Ook dit is belangrijk voor de klinische praktijk omdat effortful control vaardigheden betrokken zijn bij maladaptieve gedragingen die verbeterd en getraind kunnen worden door gerichte behandeling.

Een veilige hechting werkt als een beschermende factor, mits er een laag niveau van negatieve affectiviteit aanwezig is, bij met name cluster A problematiek. Bij cluster C problematiek wordt deze samenhang niet gevonden. Het gebruikte model van Rothbart suggereert dat temperament en persoonlijkheid verschillende constructen omvatten en dat temperament een predictieve waarde bezit ten aanzien van persoonlijkheid. Het gevaar bestaat dat vanuit deze visie persoonlijkheid als een statisch gegeven wordt beschouwd. Echter,

persoonlijkheidsproblematiek is het dynamische resultaat van meerdere processen, zoals leeftijd, life events, opvoeding en (minder) adaptieve copingvaardigheden. Vervolgonderzoek zou zich moeten richten op deze processen, hoe zij een rol spelen bij het ontstaan en in stand houden van cluster c persoonlijkheidsproblematiek.

SUMMARY

The relationship between temperament, attachment styles and personality disorders in young adults

The present study investigated the relationship between temperament, attachment styles and personality disorders in young adults ($N=102$) aged 17-23 years, who were treated in an outpatient mental health institution. The study explicitly focused on the possible role of negative emotionality and effortful control in the development of cluster c personality disorders. Negative affectivity/neuroticism is considered to be a reactive temperament factor and effortful control a regulative temperament factor. Subjects completed the Adult Temperament Questionnaire (Rothbart, 2000), the Relationship Questionnaire (Bartholomew & Horowitz, 1991) and the Personality Diagnostic Questionnaire Revised (Hyler & Rieder, 1982). Results show that negative affectivity is positively and effortful control is negatively associated with personality disorders. Both factors explain unique and significant proportions of the variance in cluster b and the severity of personality disorders. The interaction between negative affectivity and effortful control does not contribute significantly to the variance in personality disorders. In addition, secure attachment also was not found to be predictive of variance in personality disorders. The interaction between negative affectivity and attachment, however, appeared to be a significant predictor of symptoms of personality disorders, at cluster level A and B, but not at cluster c.

Key words: temperament, neuroticism, effortful control, personality disorders, young adults

LITERATUUR

- Ainsworth, M. D., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Akkerhuis, G.W., Kupka, R.W., Groenestijn, M.A.C. van, et al. (1996). *PDQ-4+ : vragenlijst voor persoonlijkheidskenmerken*. Lisse: Swets & Zeilinger.
- Andrea, H., & Verheul, R. (2007). Categoriele classificatie, epidemiologie en comorbiditeit. In Eurlings-Bontekoe, E.H.M., Verheul, R., Snellen, W.M. (Eds), : *Handboek persoonlijkheidsproblematiek* (pp. 75-101). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- APA (American Psychiatric Association) (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3th ed.). Washington DC.

- APA (American Psychiatric Association) (1986). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3th ed. Revised). Washington DC.
- APA (American Psychiatric Association) (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington DC: American Psychiatric Press.
- Arntz, A. (1997). Cognitieve theorieën. In H. van der Molen, S. Perreijn, & M. van den Hout (Eds.), *Klinische psychologie. Theorieën en psychopathologie*. (pp.175-215). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Asendorpf, J.B., & Van Aken, M.A.G. (2003). Validity of Big Five Personality Judgments in Childhood: A 9 Year Longitudinal Study. *European Journal of Personality*, 17, 1-17.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults; A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Beck, A.T. (1964). Thinking and Depression. *Archives of General Psychiatry*, 10, 561-571.
- Bowlby, J. [1969] (1999). *Attachment*. Attachment and Loss (vol. 1) (2nd ed.). New York: Basic Books.
- Bretherton, I. (1990). Communication patterns, internal working models and the Inter-generational transmission of attachment relationships. *Infant Mental Health Journal*, 11, 237-251.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Recent advances in the ecology of human development. In: R.K. Silbereisen, K. Eyferth, G. Rudinger (Eds.) *Development as Action in Context: Problem Behavior and Normal Youth Development*. Springer-Verlag, Berlin.
- Caspi, A., Roberts, B.W., & Shiner, R.L. (2005). Personality Development: Stability and Change. *Annual Review of Psychology*, 56, 453-484.
- Cohen, P., Crawford, T.N., Johnson, J.G., & Kasen, S. (2005). The children in de Community Study of Developmental Course of Pediatric Disorder, 19, 466-486.
- Derryberry, D., & Reed, M.A. (2002). Anxiety-relates attentional biases and their regulation by attentional control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111, 115-236.
- Derryberry, D. & Rothbart, M.K. (1988). Arousal, affect, and attention as components of temperament. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 958-966.
- Dingemans, P.M.A.J., & Sno, H.N. (2004). Meetinstrumenten bij persoonlijkheidsstoornissen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*. 46. 705-708.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T.L., Fabes, R.A., Shepard, S., Reiser, M., et al. (2001). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing behaviour problems. *Child Development*, 72, 1112-1134.
- Evans, D.E., & Rothbart, M.K. (2007). Developing a model for adult temperament. *Journal of Research in Personality*, 41, 868-888.
- Eysenck, H.J. (1999). Biological dimensions of personality. In L. Pervin & O. P. John (Eds.) *Handbook of personality: Theory and research* (pp.244-276)
- Green, J., & Goldwyn, R. (2002). Annotation: Attachment disorganization and psychopathology: New findings in attachment research and their potential implications for developmental psychopathology in childhood. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 835-846.
- Hartman, C.A., & Majdandžić, M. (2001). De Nederlandse vertaling van de Adult Temperament Questionnaire, intern rapport Universitair Medisch Centrum Groningen. Groningen: Disciplinegroep Psychiatrie.
- Hazan, C., & Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 511-524.
- Hout, M. van den (1997). De paniekstoornis, fobieën en gegeneraliseerde angst. In H. Van der Molen, S. Perreijn, & M. Van den Hout (Eds.), *Klinische psychologie. Theorieën en psychopathologie*. (pp.411-444). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Hyler, S.E. Rieder, R.O., & Williams, J.B. (1987). *Personality Disorders Questionnaire- Revised*. New York: New York State Psychiatric Institute.
- Ijzendoorn, H.M. van, & Bakersman-Kranenburg, M.J. (2004). Maternal Sensitivity and Infant Temperament in the Formation of Attachment. In G. Bremner & A. Slater (Eds.) *Theories of Infant Development*. Blackwell Publishing Ltd. Malden, MA, USA.

- Landman-Peeters, K.M.C. (2007). At risk of depression and anxiety: studies into the interplay of personal an environmental risk factors. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen (disseratie).
- Leak, G.K., & Parsons, C.J. (2001). The susceptibility of three attachment style measures to socially desirable responding. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 29, 21-29.
- Lonigan, C.J., & Phillips, B.M. (2001). Temperamental influences on the development of anxiety disorders. In M.W. Vasey & M.R. Dadds (Eds), *The developmental psychology of anxiety* (60-91). New York: Oxford University Press.
- McCrea, R.R., Costa, P.T., Ostendorf, F. Angleitner, A., Hřebíčková, M., Avia, M.D. Sanz, J., Sánchez-Bernardos, M.L., Kusdil, M.E., Woodfield, R., Saunders, P.R., & Smith, P.B. (2000). Nature over Nurture: Temperament, Personality, and Life Span Development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 173-186.
- Meesters, C., Muris, P., & Van Rooijen, B. (2007). Relations of neuroticism and attentional control with symptoms of anxiety and aggression in non-clinical children. *Journal of Psychopathology and Behavior Assessment*, 29, 149-158.
- Meesters, C., & Muris, P. (2000) Relationship Questionnaire (RQ). *Handleiding*. Maas-tricht (interne publicatie).
- Mervielde, I., De Clercq, B., De Fruyt, F., & Van Leeuwen, K. (2005). Temperament, Personality, and developmental psychopathology as childhood antecedents of personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 19, 171-201.
- Muris, P., & Dietvorst, R. (2006). Underlying Personality Characteristics of Behavioral Inhibition in Children. *Child Psychiatry Human Development*, 36, 437-445.
- Muris, P., De Jong, P.J., & Engelen, S. (2004). Relationships between neuroticism, attentional control, and anxiety disorders symptoms in non-clinical children. *Personality and Individual Differences*, 37, 789-797.
- Muris, P., & Ollendick, T.H. (2005). The role of temperament in the etiology of child pathology. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 8, 271-289.
- Muris, P., Meesters, C. & Rempelberg, L. (2007). Attention control in middle childhood: Relations to psychopathological symptoms and threat perception distortions. *Behaviour Research and Therapy*, 45, 997-1010.
- Narum, S.R. (2006). Beyond bonferonni: less conservative analyses for conservation genetics. *Conservation Genetics*, 7, 783-787.
- Nicolai, N.J. (2001). Hechting en psychopathologie: de reflectieve functie. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 10, 705-714.
- Nigg, J.T. (2006). Temperament and developmental psychology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 395-422.
- Ouwensloot, G., Brink, W. van den, Diekstra, R.F.W., & Hoogduin, C.A.L. (1994). Diagnostiek van Persoonlijkheidsstoornissen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 36/8, 558-570.
- Pfohl, B., Coryell, W., Zimmerman, M., & Stangl, D. (1987). Prognostic validity of self-report and interview measures of personality disorder in depressed inpatients. *Journal of Clinical Psychiatry*, 48, 468-472.
- Rothbart, M.K. (1981). Measurement of Temperament in Infancy. *Child Development*, 52, 569-578.
- Rothbart, M.K. (1989). Temperament and development. In G. A. Kohnstamm, J. A. Bates & M.K. Rothbart (Eds), *Temperament in childhood* (pp187-247). New York; Wiley.
- Rothbart, M.K. (2007). Temperament, Development, and Personality. *Current Directions in Psychological Science* 16, 207-212.
- Rothbart, M.K., & Ahandi, S.A. (1994). Temperament and the Development of Personality. *Journal of Abnormal Psychology*, 103, 55-66.
- Rothbart, M.K., Ahadi, S.A., & Evans, D.E. (2000). Temperament and Personality: Orgines and Outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 122-135.
- Rothbart, M.K., & Bates, J.E. (1998). Temperament. In N. Eisenberg & W. Damon (Eds.). *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (Vol. 3, pp. 105-176). New York: Wiley.

- Rothbart, M.K., & Derryberry, D. (1981). Development of individual differences in temperament. In M. E. Lamb & A. L. Brown (Eds.), *Advances in developmental psychology* (pp.105-176). New York: Wiley.
- Rothbart, M.K., Derryberry, D., & Posner, M.I. (1994). A psychobiological approach to the development of temperament. In J.E. Bates & T.D. Wachs (Eds.), *Temperament: Individual differences at the interface of biology and behavior* (pp. 83-116). Washington: American Psychological Association.
- Rothbart, M.K., & Posner, M. I. (1985). Temperament and the development of selfregulation. In L.C. Hartlage & C.F. Telzrow (Eds.), *The neurology of individual differences: A developmental perspective* (pp. 93-123). New York: Plenum.
- Sameroff, A.J. (2000). *Development and Psychopathologie*. (pp 297-312). Cambridge University Press.
- Sanson, A., Hemphill, S.A., & Smart, D. (2004). Connections between Temperament and Social Development: A Review. *Social Development*, 13, 142-170.
- Schmitt, D.P., Durkin, K., Alcalay, L., Allensworth, M., Allik, J., Ault, L., Austers, I., Bennett, K.L., Bianchi, G., Boholst, F., Borg-Cunnen, M.A., Braeckman, J., Brainerd, E.G., Caral, L. G. A., Caron, G., Casullo, M.M., Cunningham, M., Daibo, I., & De Souza, E. (2004). Patterns and universals of adult romantic attachment across 62 cultural regions: are models of self and other pancultural constructs? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 367-402.
- Shiner, R., & Caspi, A. (2003). Personality differences in childhood and adolescence: measurement, development and consequences. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44, 2-32.
- Stockmann, A.P.A.M., & Kievit, T.H. (1998) Persoonlijkheidsonderzoek bij kinderen. In T.H. Kievit, J.A. Tak, J.D. Bosch, J.D. (Eds.), *Handboek Psychodiagnostiek voor de hulpverlening van kinderen*. Tijdstroom:Utrecht.
- Waters, H.S., & Waters, E. (2006). The Attachment working models concept: Among other things, we build script-like representations of secure base experiences. *Attachment & Human Development*, 8, 185-197.
- Westen, D., Shedler, J., Durrett, C., Glass S., & Martens, A. (2003). Personality diagnoses in adolescence: DSM-IV axis II diagnoses and an empirically derived alternative. *American Journal of Psychiatry*, 16, 952 -966.
- Young, J.E., Klosko, J., & Weishaar, M.E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York: Guilford Press.